

VREDNOTNE ORIENTACIJE SKOZI ŽIVLJENJE

Janek Musek*, Petra Lešnik* in Kristijan Musek*

KLJUČNE BESEDE: vrednote, vrednotne usmeritve, kategorije vrednot, razvojna hierarhija vrednot

KEY WORDS: values, value orientations, categories of values, developmental hierarchy of values

POVZETEK

V psihologiji je še vedno dokaj pomanjkljivo raziskano vprašanje, kako se oblikujejo vrednote in vrednotne usmeritve v odvisnosti od starosti in razvojne dobe. V raziskavi smo skušali ugotoviti, kako ocenjujejo pomembnost glavnih osebnih vrednot in vrednotnih kategorij osebe v različnih starostnih obdobjih odraslosti. Pri tem smo izhajali iz hipoteze, da obstajajo tudi na področju vrednot razvojne težnje in hierarhije, ki zajemajo glavne kategorije vrednot. Rezultati raziskave so pokazali, da v odrasli dobi s starostjo relativno upada pomen hedonskih in potenčnih vrednot, ne upada pa pomen moralnih vrednot in narašča pomen izpolnitvenih vrednot. Na ravni vrednotnih makrousmereitev lahko ugotovimo upadanje pomena dionizičnih in naraščanje pomen apolonskih vrednot. Ti rezultati v grobem potrjujejo obstoj razvojne hierarhije vrednot, ki vodi od hedonskih in potenčnih (dionizičnih) vrednot k moralnim in izpolnitvenim (apolonskim) vrednotam.

VALUE ORIENTATIONS THROUGH THE LIFE - ABSTRACT

The relationship between value orientations and the developmental stages of adult individuals are still unsatisfactorily investigated. In our study an attempt was made to establish, how the persons of different ages rate the importance of cardinal values, value types and value orientations. It was hypothesized that in the field of values a

* Oddelek za psihologijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, Ljubljana

developmental hierarchy could exist extending from hedonistic and potency values to the moral and fulfilment values. The overall results obtained by this study show the general decrease of the importance of dionysian values (hedonistic and potency values) and a relative increase of apolonian values (moral and especially fulfilment values). Consequently we could confirm the conception of the developmental hierarchy of individual values.

UVOD

V razvoju posameznika najdemo obdobja in stopnje, ki se značilno razlikujejo med seboj. Razvojna psihologija upravičeno opozarja na razvojno kontinuiteto, pa tudi razvojne faze in prehode, ki zajemajo tako čas do adolescence (npr. Freud, 1986; Piaget, 1961), kakor tudi čas odraslosti in življenjske zrelosti (Buehler, 1959; Erikson, 1963, 1971). Različni avtorji so pionirsko osvetlili razvojno dogajanje na področju nagonske dinamike (Freud, 1986; izvirno 1915, 1920, 1923), intelekta in spoznavnih procesov (Piaget, 1961), glavnih potreb in motivov (Adler, 1937; Fromm, 1966, 1970; Frankl, 1962; Jung, 1964, 1984; Goldstein, 1939; Maslow, 1954), moralnega presojanja (Kohlberg, 1964, 1969; Rushton, 1988, 1989). Danes skoraj ne najdemo pomembnega psihičnega in osebnostnega področja, ki ne bi bilo raziskano in razčlenjeno tudi z vidika razvojnih sprememb. Število psihičnih procesov, funkcij in dogajanj, ki so jih raziskovali v odnosu do starosti in do razvojnih obdobj, je že nepregledno.

Zato je kar presenetljivo, da tega ne moremo reči za tako pomemben psihološki pojav kot so vrednote in vrednostne usmeritve. Kljub temu, da lahko že iz osebnih izkušenj sklepamo na spreminjanje vrednostnih usmeritev v daljših časovnih obdobjih, so takšne spremembe le redko sistematično empirično preverjali. Resnica je, da so vrednote relativno stabilne in trajne – vsekakor bolj kot nekatera druga prepričanja, ali pa denimo stališča. To pa ne pomeni, da so nespremenljive.

Vsi smo že velikokrat slišali za ti. generacijski prepad v vrednostnih usmeritvah. Pri tem pa se navadno ne sprašujemo, od kod te generacijske razlike. Navadno menimo, da so pač posledica družbenega razvoja, ki prinese nove poglede in nova vrednotenja: teh se oprimejo mlajše generacije, medtem ko starejše ostajajo pri svojem. Možno pa je tudi nekaj povsem drugega. Možno je, da pride do premikov v vrednostnih orientacijah v teku življenjskega razvoja in da se z zrelostjo pojavijo drugačne vrednostne orientacije. Generacijske razlike v vrednotah potemtakem ne bi bile posledica zrcaljenja drugačnih (družbenih) razmer, temveč posledica zakoničnih intraindividualnih sprememb v vrednostnem razvoju posameznikov.

Tudi psihološka tradicija – tako zahodna kot vzhodna – meni, da prihaja do razvojnih sprememb v vrednotenju in v vrednostnem usmerjanju. Obe tradiciji se nekako ujemata v pojmovanjih, da se v mlajšem obdobju bolj usmerjamo k hedonskim vrednotam, nato pridejo v ospredje vrednote doseganja, uspešnosti in moči (statusne vrednote), zatem vrednote dolžnosti in odgovornosti (moralne in etične vrednote) in pa vrednote ustvarjalnega uresničevanja, osebnostne rasti in izpolnitve. Zelo zanimivo je dejstvo, da smo v analizah vrednostnih orientacij odkrili generalne kategorije vrednot, ki zelo ustrezajo tem usmeritvam: dimenzijo hedonskih vrednot (čutno uživanje, ugodje, zadovoljstvo), dimenzijo vrednot potence (vrednote statusa, moči, imetja, uveljavljanja, doseganja, uspešnosti), dimenzijo moralnih idealov (značajskih, delovnih, družinskih, socialnih, etičnih) in dimenzijo idealov izpolnitve (ustvarjalne, spoznavne, duhovne, kulturne, samoaktualizacijske vrednote) (Museum,

1992a,b; 1993). Kot je videti in kot kažejo raziskovalne analize, se te dimenzije vrednot združujejo v dve "superdimenziji": prva obsega hedonske in potenčne vrednote in smo jo označili kot kategorijo dionizičnih vrednot, druga pa obsega moralne in izpolnitvene vrednote in smo jo označili kot kategorijo apolonskih vrednot (Musek, 1991, 1992a,b; 1993).

Ob teh ugotovitvah se logično postavlja vprašanje, ali se v teh temeljnih vrednostnih kategorijah ne kažejo tudi razvojne zakonitosti. Domnevamo lahko, da so mlajše osebe bolj usmerjene k hedonskim in potenčnim vrednotam, starejše pa bolj k moralnim in izpolnitvenim (Musek, 1992b). Je morda na področju vrednot nekaj podobnega, kot je to, kar je Maslow opažal na področju potreb in motivov - lahko tudi pri vrednotah in vrednostnih kategorijah govorimo o razvojni hierarhiji? Je normalno in nujno, da se najprej usmerjamo k hedonskim in potenčnim vrednostnim ciljem in ko jih dosežemo, je potem normalno in nujno, da se usmerimo k morali, dolžnostim in osebnostni rasti? Saj bi bilo pričakovati, da se motivacijska hierarhija do neke mere zrcali tudi v vrednotenju. Namen te raziskave je, ugotoviti, ali obstajajo bistvene razlike v vrednostnih orientacijah pri različnih starostnih obdobjih.

Spremembe v vrednostnih orientacijah je mogoče raziskovati na več načinov. Najbolje bi bilo pri tem kombinirati prerezni in vzdolžni (longitudinalni) pristop. V pričujoči raziskavi, ko šele dobro načenjamo ta problem, seveda nismo mogli izpeljati longitudinalne študije, ki bi v našem primeru trajala nekaj deset let. Zato smo se odločili, da preskusimo razlike v vrednostnih orientacijah med različnimi starostnimi skupinami. Pri tem smo uporabili tri različne vrednostne lestvice pri treh različnih vzorcih odraslih oseb, da bi se prepričali, ali so rezultati v vseh primerih konvergentni.

METODA

Udeleženci

V celotni raziskavi so sodelovali trije vzorci poskusnih oseb. V prvem vzorcu je bilo 90 poskusnih oseb obeh spolov in različnih starosti (med 17 in 80 leti; povprečna starost okrog 45 let). V drugem vzorcu je sodelovalo 133 poskusnih oseb obeh spolov in različnih starosti (med 18 in 60 leti; povprečna starost je bila okrog 32 let). V tretjem vzorcu je sodelovalo 198 poskusnih oseb obeh spolov in različnih starosti (med 18 in 50 leti; povprečna starost je bila okrog 26 let).

Oblika raziskave in spremenljivke

V vseh treh primerih je bila izvedena korelacijska in multivariantna raziskava, ki je zajela kot spremenljivke starost, in posamezne vrednote ter vrednostne usmeritve. Udeleženci so ocenjevali vrednote s pomočjo treh različnih lestvic vrednot, ki obsegajo po 22, 37 in 54 vrednot. Globalne vrednotne usmeritve smo merili s faktorskimi točkami, ki reprezentirajo ustrezne faktoske dimenzije (kategorije) vrednot.

Merska sredstva in postopek

V raziskavi je bila pri prvem vzorcu udeležencev uporabljena Pogačnikova lestvica vrednot. Lestvica zajema 22 vrednot. Poskusne osebe so vrednote rangirale od tiste, ki se jim zdi najbolj pomembna do tiste, ki se jim zdi najmanj pomembna. Range smo nato s pomočjo normalizacijskega postopka pretvorili v ocenjevalne lestvične ocene (sedemstopenjska lestvica).

Pri drugem vzorcu smo uporabili lestvico, ki zajema 37 vrednot. Udeleženci so ocenjevali pomembnost posameznih vrednot na sedemstopenjski ocenjevalni lestvici.

Pri tretjem vzorcu smo uporabili lestvico, ki zajema 54 vrednot. Udeleženci so ocenjevali pomembnost posameznih vrednot z ocenami od 1 do 100. Kot pomagalo pri ocenjevanju so uporabili sidrno vrednoto, katere vrednost je bila že vnaprej določena na 50.

Ocene udeležencev smo uporabili kot surove rezultate za nadaljnje obdelave. Ocene so bile korelirane in dobljene korelacijske matrike so bile analizirane z metodo faktorske analize (metoda glavnih komponent). Za posamezne faktorske solucije, ki so dale ustrezno število izločenih faktorjev (te smo interpretirali kot generalne vrednostne kategorije oziroma vrednostne usmeritve), smo preračunali tudi faktorske točke, ki smo jih nato korelirali s starostjo.

REZULTATI IN DISKUSIJA

V raziskavi so nas zanimali podatki o tem, kako vpliva starost in z njo povezano osebnostno razvojno obdobje na ocenjevanje pomembnosti vrednot in vrednotnih usmeritev. Najprej bomo pokazali rezultate za posamezne vrednote, glede na uporabljeno lestvico vrednot (tabeli 1, 2), nato podatke za obe superkategoriji vrednot, apolonske in dionizične vrednote (tabela 3), podatke za štiri vrednostne tipe (kategorije vrednot večjega obsega), torej hedonske, potenčne, moralne in izpolnitvene vrednote (tabela 4) in končno podatke za enajst vrednotnih kategorij (usmeritev) srednjega obsega (tabela 5).

Tabela 1.

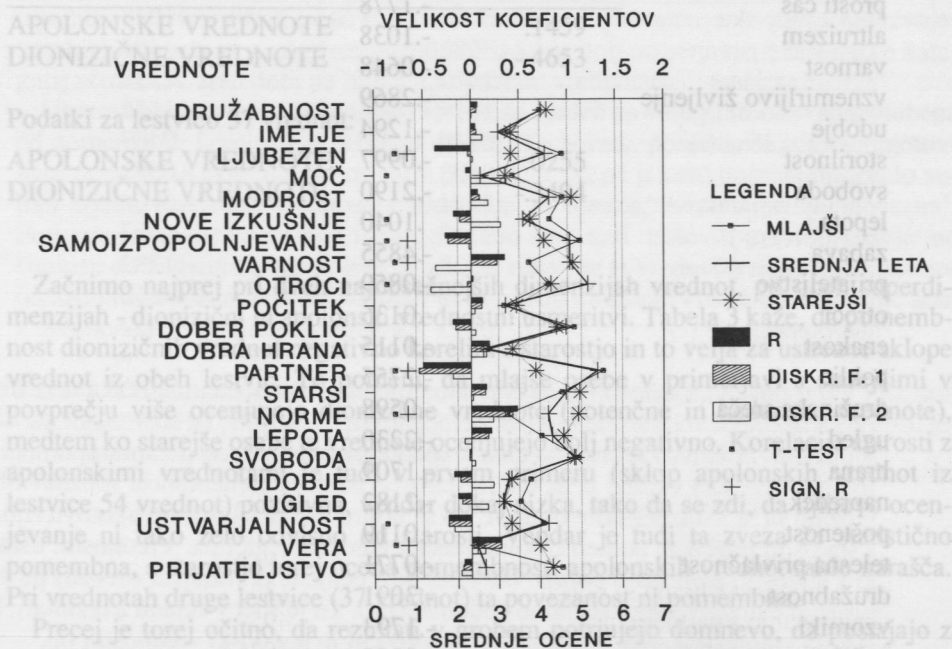
Korelacije 22 vrednot s starostjo

VREDNOTE	KORELACIJE S STAROSTJO
družabna pripadnost	.0667
imetje	.0517
ljubezen	-.3653
moč	-.0546
modrost	.0727
nove izkušnje	-.1860
izpopolnjevanje samega sebe	-.2708
varnost	.3492
otroci	.0185
počitek	.1234
dober poklic	-.1863
preskrbljenost s hrano in pijačo	.1887
razumevanje s partnerjem	-.4959
razumevanje s starši	.1626
spoštovanje družbenih načel	.4760
lepota	.2143
svoboda	-.0244
udobje	-.1755
ugled	-.1419
ustvarjalni dosežki	-.2415
vera	.3142
zvestoba	-.0823

Kot je videti iz tabele 1, s starostjo narašča predvsem pomen vrednot SPOŠTOVANJE DRUŽBENIH NAČEL, VARNOST in VERA, medtem ko upada pomen vrednot RAZUMEVANJE S PARTNERJEM, LJUBEZEN, IZPOPOLNJEVANJE SAMEGA SEBE in USTVARJALNI DOSEŽKI. Če poleg teh vrednot, kjer so korelacijski koeficienti najvišji, upoštevamo tudi druge korelacije, se nekako potrjuje hipotetična napoved, da s starostjo pridobivajo na vrednosti (veljavi) apolonske vrednote (moralne in izpolnitvene), medtem ko upada vrednost dionizičnih vrednot (hedonskih in potenčnih).

Vendar rezultati kažejo, da korelacije s starostjo niso povsem linearne. Medtem ko se pri nekaterih vrednotah pokaže linearni trend, torej naraščanje ali upadanje pomembnosti sorazmerno s starostjo, je pri drugih vrednotah opaziti drugačen trend. Nekatere so namreč najbolj cenjene v srednje življenjskem obdobju, medtem ko jih tako mlajše kot starejše osebe ocenjujejo kot manj pomembne. Pri nekaterih vrednotah pa se pojavlja ista nelinearna tendenca, samo v natanko obratni smeri. To se najbolj pokaže pri rezultatih diskriminantne analize, ki je zajela razlike med tremi starostnimi skupinami, med skupino mlajših oseb, oseb v srednjih letih in oseb v zrelih letih (slika 1).

Slika 1. Nasičenja vrednot z obema diskriminantnima funkcijama, ki pojasnujeta razlike v ocenjevanju vrednot pri treh starostnih skupinah.

Iz slike 1 je razvidno, da pri vrednotah RAZUMEVANJE S PARTNERJEM, LJUBEZEN, IZPOPOLNJEVANJE SAMEGA SEBE in USTVARJALNI DOSEŽKI ocene pomembnosti naraščajo ali upadajo linearno. Te vrednote so najbolj cenjene pri najmlajših ocenjevalcih (20 do 30 let), najmanj pa pri najstarejši skupini (preko 50 let). Obratni linearni trend je pri vrednotah SPOŠTOVANJE NAČEL, VERA in VARNOST. Zanimivi pa so tudi podatki, ki kažejo nasičenost z drugo diskriminantno funkcijo: tu gre namreč za nelinearno povezanost s starostnim ob-

dobjem. Osebe iz srednje starostne skupine v primerjavi z drugimi najbolj cenijo vrednote MOČ, NOVE IZKUŠNJE in UDOBJE, najmanj pa vrednote OTROCI, VARNOST in SPOŠTOVANJE NAČEL. Pri nekaterih vrednotah (OTROCI, SPOŠTOVANJE NAČEL) je očitno, da se razmeroma izrazito pokažeta obe tendenci, linearna in nelinearna.

Tabela 2.

Korelacije 37 vrednot s starostjo.

VREDNOTE	KORELACIJE S STAROSTJO
----------	------------------------

zdravje	-.0036
upanje	.2282
ljubezen	.0373
denar	-.0745
ustvarjalnost	-.0722
uveljavljanje	-.1039
tradicija	-.0625
prosto gibanje	-.1309
red	.0101
mir	-.0873
prosti čas	-.1778
altruizem	-.1038
varnost	-.0648
vznemirljivo življenje	-.2869
udobje	-.1294
storilnost	-.0997
svoboda	-.2190
lepota	.1040
zabava	-.4855
prijateljstvo	-.0859
otroci	.0136
enakost	-.0115
poklic	-.2755
družinska sreča	-.0598
ugled	-.2230
hrana	-.1709
napredek	-.2182
poštenost	-.0119
telesna privlačnost	-.0771
družabnost	-.3091
vzorniki	-.1793
načela	-.0865
intimnost	-.1839
resnica	-.2206
spolnost	-.2327
samoizpopolnjevanje	-.2517
navezanost	-.1431

Tabela 2 kaže korelacije s starostjo za vzorec 37 vrednot. Kot vidimo iz nje, se pri vrsti vrednot pojavljajo pomembne, čeprav nikakor ne pretirano visoke korelacije s starostjo. Analiza teh korelacij se zopet dokaj ujema z domnevano razvojno težnjo pri ocenjevanju pomena vrednot. S starostjo upada pomen hedonskih in potenčnih vrednot, medtem ko ne upade ali pa naraste pomen moralnih in izpolnitvenih vrednot.

Poleg spreminjanja pomembnosti posameznih vrednot, bi bilo seveda zanimivo vedeti, kako se v odvisnosti od starosti spreminjajo ocene celih vrednostnih kategorij. Seveda lahko, kot smo videli poprej, o tem nekaj sklepamo že na podlagi vpogleda v korelacije pri posameznih vrednotah. Kaj pa podatki za vrednotne kategorije? Nam ti potrdijo domnevane povezave s starostnim obdobjem ocenjevalcev? Zato si moramo ogledati podatke, ki veljajo za večje vrednotne kategorije, bodisi kategorije srednjega obsega in kategorije velikega obsega kot so vrednostni tipi, bodisi obe največji makrokategoriji vrednot. S temi podatki razpolagamo v okviru dveh relativno obsežnih vrednostnih lestvic, prve, ki zajema 37 vrednot in druge, ki zajema kar 54 vrednot.

Tabela 3.

Korelacija vrednostnih makrou smeritev s starostjo.

Podatki za lestvico 54 vrednot:

	STAROST
APOLONSKE VREDNOTE	.1459
DIONIZIČNE VREDNOTE	-.4653

Podatki za lestvico 37 vrednot:

APOLONSKE VREDNOTE	.0255
DIONIZIČNE VREDNOTE	-.3494

Začnimo najprej pri dveh najobsežnejših dimenzijah vrednot, pri obeh superdimenzijah - dionizični in apolonski vrednostni usmeritvi. Tabela 3 kaže, da pomembnost dionizičnih vrednot negativno korelira s starostjo in to velja za ustrezne sklope vrednot iz obeh lestvic. To pomeni, da mlajše osebe v primerjavi s starejšimi v povprečju više ocenjujejo dionizične vrednote (potenčne in hedonske vrednote), medtem ko starejše osebe te vrednote ocenjujejo bolj negativno. Korelacija starosti z apolonskimi vrednotami je tudi v prvem primeru (sklop apolonskih vrednot iz lestvice 54 vrednot) pozitivna, vendar dokaj nizka, tako da se zdi, da njihovo ocenjevanje ni tako zelo odvisno od starosti. Vendar je tudi ta zveza že statistično pomembna, s starostjo torej ocena pomembnosti apolonskih vrednot rahlo narašča. Pri vrednotah druge lestvice (37 vrednot) ta povezanost ni pomembna.

Precej je torej očitno, da rezultati v grobem potrjujejo domnevo, da postajajo z zrelostjo in starostjo dionizične vrednote relativno manj pomembne in apolonske relativno bolj. To nam lepo potrdijo tudi rezultati za štiri velike vrednostne orientacije (tabela 4).

Tabela 4.

Korelacije hedonske, potenčne, moralne in izpolnitvene vrednostne usmeritve s starostjo.

VREDNOSTNI TIPI	STAROST
POTENČNE VREDNOTE	-.41
MORALNE VREDNOTE	.06
VREDNOTE IZPOLNITVE	.41
HEDONSKES VREDNOTE	-.24

Starost torej negativno korelira s potenčnimi in hedonskimi vrednotami (pozitivno z antihedonizmom), pozitivno pa korelira z vrednotami izpolnitve. Korelacije med starostjo in moralnimi vrednotami niso pomembne. Če pa seveda upoštevamo relativna razmerja med vrednostnimi usmeritvami, je očitno, da mlajše osebe ocenjujejo potenčne (statusne) in hedonske vrednote bistveno manj negativno kot starejše osebe in da se pri starejših osebah tehnika močnejše preveša v korist moralnih in predvsem izpolnitvenih vrednot.

Tabela 5.

Korelacije starosti z enajstimi vrednostnimi usmeritvami.

VREDNOTE	STAROST	STAROSTNE SKUPINE
moralne	-.0054	.1048
statusne (-)	.3987	.4401
aktualizacijske	.1410	.2330
čutne	-.1919	-.1555
demokratske (-)	.0119	.0409
kulturne	-.0593	.0591
ohranjevanja (-)	-.1424	-.0708
religiozne (-)	-.2213	-.2287
zblíževalne (-)	.1328	.1282
spoznavne (-)	-.3371	-.3610
red/domoljubje (-)	.0815	.2029

Pri tolmačenju korelacijskih zvez moramo upoštevati, da imajo faktorske dimenzije za nekatere vrednostne orientacije negativne vrednosti. Te so v tabeli označene z minusom. Pozitivna korelacija take vrednote s starostjo torej dejansko pomeni negativno zvezo. Kot vidimo iz tabele, s starostjo narašča pomembnost spoznavnih, religioznih in aktualizacijskih vrednot. To se dobro ujema s prejšnjo ugotovitvijo, da se s starostjo povečuje pomen izpolnitvenega vrednostnega tipa. Vrednostni usmeritvi, ki s starostjo izgubljajo pomen (so torej bolj cenjene pri mlajših osebah) pa sta statusna in čutna (čutno in socialno hedonistična). To je spet v skladu z rezultati, ki veljajo za vrednostne tipe, v tem primeru potenčni in hedonski vrednostni tip.

Oglejmo si še podatke, ki so bile dobljene na nekoliko drugačnem vzorcu, veljajo pa za deset vrednostnih orientacij, ki so praktično identične z zgoraj obravnavanimi (vrednote harmonije v bistvu ustrezajo zblíževalnim vrednotam).

MORALNE VREDNOTE	-.0167
STATUSNE VREDNOTE	-.3839
KULTURNE VREDNOTE	-.0331
SENZUALNE VREDNOTE	-.2161

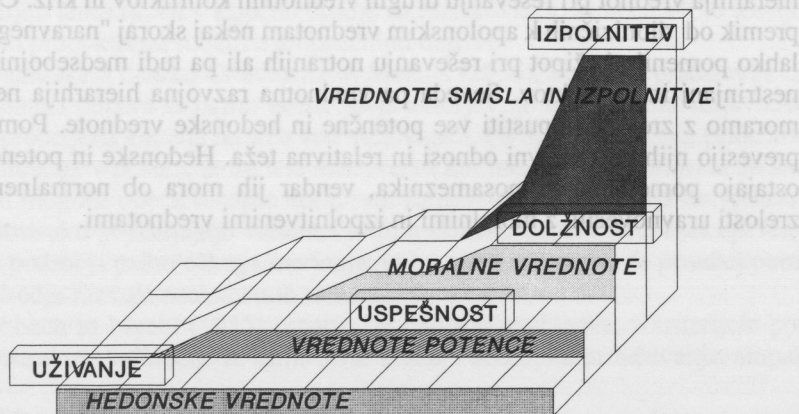
SPOZNAVNE VREDNOTE	.3068
VREDNOTE URESNIČEVANJA	.1598
RELIGIOZNE VREDNOTE (-)	-.2052
VREDNOTE HARMONIJE (-)	.0565
DEMOKRATIČNE VREDNOTE (-)	.0333
EKOLOŠKE VREDNOTE (-)	-.1697

Vidimo, da je starost v negativni korelaciji s statusnimi in hedonskimi vrednotami, pozitivno pa korelira s spoznavnimi vrednotami, vrednotami uresničevanja in religioznimi vrednotami (ker so religiozne vrednote negativno nasičene z ustrežno faktorsko dimenzijo, pomeni negativni korelacijski koeficient v bistvu pozitivno korelacijo).

Vse torej kaže, da naše domneve o vrednostnem razvoju skozi življenje niso napačne. Vsaj z vidika vrednostne usmerjenosti se osebnostni razvoj nadaljuje tudi v odraslem obdobju. Z zrelostjo upada relativna vrednost hedonskih in potenčnih vrednot in narašča relativni pomen moralnih vrednot ter vrednost življenjske, osebne in duhovne izpolnitve. To se ujema z oceno, da se tudi na področju vrednot pojavlja neka razvojna hierarhija. Ujema se tudi z mnenjem, da se prav v spremembi vrednostne orientacije najbolj zrcali človekov zreli osebnostni in duhovni razvoj. V tem razvoju prehaja človek postopno skozi zaporedna obdobja relativne prevlade vrednostnih orientacij: najprej hedonske, nato potenčne, nato moralne in slednjič izpolnitvene. Na najbolj generalni ravni vrednostnega usmerjanja pa velja razvojni trend, ki kaže, da se v mlajšem odraslem obdobju bolj usmerjamo k dionizični kategoriji vrednot, v zreli dobi pa bolj k apolonskim vrednotam.

Ugotovljene razvojne zakonitosti seveda še zdaleč ne veljajo stoodstotno. Nobena od pomembnih korelacij ni izrazito visoka. To seveda pomeni, da veljajo ugotovljeni razvojni in generacijski trendi v povprečju, da pa je med posamezniki zelo veliko izjem. Razvojna vrednostna hierarhija je opazna, nikakor pa ni "obvezna". Povzamemo jo lahko s formulacijo, s katero smo tudi naslovili to podpoglavje: od čutnosti do življenjske izpolnitve. Kot kaže slika, se ta vrednostna hierarhija razteza od hedonskih vrednot, preko vrednot potence, do moralnih vrednot in nazadnje seže k vrednotam življenjske izpolnitve.

Slika 2. Razvojna hierarhija vrednot. V življenju odraslega človeka so v mlajšem obdobju relativno pomembnejše hedonske in potenčne vrednote, pozneje pa postajajo relativno bolj pomembne moralne vrednote in vrednote izpolnitve.

Ta razvojna lestvica se ujema z zakonitostmi osebnostnega razvoja. V svojem osebnostnem razvoju se najprej usmerjamo k hedonskim ciljem, k čutnemu uživanju, igri, zabavi. Nato si vse bolj prizadevamo za materialnimi dobrinami in dosežki, uspešnost, moč in uveljavljanje odrinejo čutnost na drugo mesto. V naslednjem obdobju nam postanejo tudi ti cilji manj pomembni (morda tudi zato, ker smo jih vsaj do neke mere uspeli realizirati?) in relativno večjo težo pridobijo stvari, ki nam pomenijo dolžnost in odgovornost. Nazadnje pa postanejo prioritete življenjske naloge samooblikovanje, uresničenje potencialov in talentov, osebni razvoj, ustvarjanje, kulturni in duhovni vzpon, poglobljeni odnosi in iskanje višjega smisla ter perspektive - skratka vse to, kar bi lahko označili kot življenjsko izpolnitev.

SPLOŠNA DISKUSIJA IN ZAKLJUČKI

Rezultati našega raziskovanja potrjujejo, da se vrednote in vrednotne usmeritve kljub nedvomni in veliki stabilnosti vendarle tudi spreminjajo v našem življenju. Gotovo so nekatere izmed teh sprememb odvisne od individualnih in situacijskih dejavnikov. Najpomembnejša ugotovitev, ki izhaja iz dobljenih podatkov, pa zadeva nekaj drugega. Zdi se namreč, da obstajajo v razvoju odraslih oseb tudi splošni in zakoniti trendi v ocenjevanju pomembnosti vrednot in v vrednotnih usmeritvah. Ti trendi nikakor niso stoodstotni, v povprečju pa le veljajo za širšo populacijo. Povzeli bi jih lahko kot razvojno hierarhijo vrednot: v svojem odraslem življenju se najprej bolj usmerjamo k hedonskim in potenčnim vrednotam, nato pa pomen teh upade, relativno pa poraste pomen moralnih vrednot in zlasti tudi izpolnitvenih vrednot.

Razvojna hierarhija vrednot nam lahko pomaga razložiti nekatere slabo pojasnjene pojave. To morda velja za razlike in konflikte v vrednotnih usmeritvah, ki so jih zelo pogosto opažali med različnimi generacijami. Te razlike in konflikti morda izvirajo bolj iz zakonitosti razvojne hierarhije vrednot, kot pa iz značilnosti posamezne iz prizadetih generacij. Morda ne nastajajo zato, ker bi bila npr. prejšnja generacija kot generacija (kohorta) slučajno bolj moralno usmerjena, nova generacija pa spet slučajno ali zaradi spleta okoliščin bolj hedonistično in antikonformno. Bolj verjetno se zdi, da gre za soočanje dveh generacij, od katerih je vsaka v razvojnem obdobju, ki ima nekoliko drugačno vrednotno hierarhijo - nekako podobno kot smo si v nekem smislu v konfliktu sami s seboj, če soočamo same sebe pri dvajsetih letih s samim seboj pri petdesetih... S to razlago se sklada tudi opažanje, da se omenjeni generacijski konflikti redno obnavljajo. Še večji pomen bi lahko imela razvojna hierarhija vrednot pri reševanju drugih vrednotnih konfliktov in kriz. Če je res, da je premik od dionizičnih k apolonskim vrednotam nekaj skoraj "naravnega", bi nam to lahko pomenilo kažipot pri reševanju notranjih ali pa tudi medsebojnih vrednotnih nestrinjanj in konfliktov. Seveda pa vrednotna razvojna hierarhija ne pomeni, da moramo z zrelostjo opustiti vse potenčne in hedonske vrednote. Pomeni le, da se prevesijo njihovi relativni odnosi in relativna teža. Hedonske in potenčne vrednote ostajajo pomembne za posameznika, vendar jih mora ob normalnem doseganju zrelosti uravnovesiti z moralnimi in izpolnitvenimi vrednotami.

LITERATURA

- Adler, A. Individualna psihologija. Beograd, Filozofska fakulteta, 1937.
- Bühler, Ch. Basic tendencies of human life: Present day biological and psychological thinking. American Journal of Psychotherapy, 1959, 13.
- Erikson, E.H. Childhood and society. New York, Norton, 1963.
- Erikson, E.H. Identity: Youth and crisis. London, Faber & Faber, 1971.
- Frankl, V.E. Man's search for meaning: An introduction to logotherapy. Boston, Beacon Press, 1962.
- Freud, S. Budućnost jedne iluzije (več spisov). Zagreb, Naprijed, 1986.
- Fromm, E. Čovjek za sebe. Zagreb, Naprijed, 1966.
- Fromm, E. Zdrava družba. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1970.
- Goldstein, K. The organism. New York, American Book Company, 1939.
- Jung, C.G. (izd.) Man and his symbols. New York, Doubleday, 1964.
- Jung, C.G. Psihologija i alkemija. Zagreb, Naprijed, 1984.
- Kohlberg, L. The development of moral character and moral ideology. In M. Hoffman & L. Hoffman (Eds.), Review of child development research (Vol. 1). New York, Russell Sage Foundation, 1964.
- Kohlberg, L. Stage and sequence: The cognitive developmental approach to socialization. In D.A. Goslin (Ed.), Handbook of socialization theory and research. Chicago, Rand Mc Nally, 1969.
- Maslow, A. Motivation and personality. New York, Harper & Row, 1954.
- Musek, J. Osebnost. Ljubljana, DDU Univerzum, 1982.
- Musek, J. Vrednote kot predmet psihološkega proučevanja. Anthropos, 1991, 1-3, 233-256.
- Musek, J. Dimensions of personality and value orientations. V zborniku: Department of Psychology - 40 Years. University of Ljubljana, Faculty of Philosophy, Department of Psychology, Ljubljana, April 1992a, 11-27.
- Musek, J. The structure of individual values. Paper presented on XXV International Congress of Psychology, Brussels, July 19-24, 1992b.
- Musek, J. Človekov vrednostni univerzum. Anthropos, 1993 (v pripravi).
- Rushton, J.P. Epigenetic rules in moral development: Distal-proximal approaches to altruism and aggression. Aggressive Behavior, 1988, 14, 35-50.
- Rushton, J.P. Genetic similarity, human altruism, and group selection. Behavioral and Brain Sciences, 1989, 12, 503-559.

